noastre. O pledoarie în favoarea adevărului şi a frumosului, care dezvăluie un spirit ardent, pasionat, implicat activ în problematica gravă şi densă a culturii noastre contemporane.

Gh. Platon

ILIE BADESCU, *Sincronism european şi cultură critică românească. Contribuţii de sociologie istorică privind cultura modernă românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, 328 p.

În rîndul lucrărilor de gen care, în majoritatea lor, ocolesc, cu ostentaţie, explicaţiile sociologice, menţinîndu-se la limita teoretică, lucrarea semnată de I. Bădescu reprezintă o excepţie. Prin intermediul ei, sociologia irumpe în cîmpul cercetării istorice, reliefînd, încă o dată, existenţa preocupărilor îndreptate spre alcătuirea istoriei totale, în acord cu orizontul timpului nostru.

Contribuţiile sociologului sînt organizate în patru părţi principale: I *Consideraţii teoretice prealabile,* II *Periferializarea. Din suburbia Imperiului în suburbia Metropolei,* III *Cultura eroică,* IV *Cultura critică. Deschiderea seriei teoriilor critice. Sinteza eminesciană.* Ideea de bază, pe care autorul o dezvoltă pe parcursul lucrării, este aceea că „în epoca modernă, România a avut o poziţie periferială din punct de vedere economic faţă de Europa occidentală. În condiţiile acestei rămîneri în urmă în planul vieţii economice, cu circa 100—200 ani, cultura românească a reuşit ca, în decurs de numai 30 ani să se sincronizeze cu cea occidentală, pentru ca apoi, în următorii 50 ani, deschizînd seria „culturii critice", să devină o cultură europeană de avangardă" (p. 21).

Însuşindu-şi teoria lui M. Eminescu, cu privire la pătura superpusă şi la alternarea perioadelor de predominare a elementului autohton cu perioadele de dominare a elementului imigrat în Principate, I. Bădescu apreciază că secolele XVII şi XVIII stau sub semnul „acaparării greceşti". Instaurarea regimului fanariot, prebendial, a dus la dizolvarea structurilor voevodale. În schimb, secolul al XIX-lea, în prima sa jumătate, stă sub semnul Reconquistei, în cursul căreia sînt introduse instituţii de tip occidental. Tot acum, începe puternica pătrundere, prin intermediul celei de a doua serii a mişcării de diaspora, după seria fanariotă, a grupurilor alogene ale capitaliştilor uzurieri şi comerciali. Uzura şi „proprietarul absenteist" sînt cei doi factori care, în acest interval, au contribuit la orientarea capitalismului românesc spre forma sa periferială (capitalism „excentrat, extravertit") (p. 23—24).

„Evul de mijloc", notează autorul, „a stat sub semnul unui persistent echilibru între procesele de diaspora şi cele de asimilare a străinilor aflaţi în diaspora pe teritoriile româneşti, asimilarea se produce foarte rapid şi complet. Cu începere din secolul al XVIII-lea, se manifestă însă un *dezechilibru* între cele două procese. Ritmul şi amploarea (volumul) mişcării de diaspora depăşesc ritmul proceselor de asimilare. Consecinţele se manifestă „în primul rînd în planul suprastructurilor, apoi chiar şi în acel al structurilor sociale" (p. 21—22).

Explicării acestor probleme, schiţate sub formă de premise în prima parte îi sînt consacrate următoarele trei capitole. Este înfăţişată situaţia celor două Principate situate în suburbia Imperiului otoman, explicat sistemul fiscalizării fanariote şi rolul fanarioţilor în împingerea Principatelor în suburbia Imperiului, care au avut drept consecinţă îndepărtarea de „calea occidentală a dezvoltării" şi periferializarea (p. 68—69), în condiţiile în care pătura superpusă era complet separată de structura socială de bază (lumea socială ţărănească). Oraşul devine „un centru de exploatare prin tribut a comunităţilor rurale" (p. 73), iar clasa boierească este distrusă sau transformată în direcţie parazitară (p. 89). Se creează o „lumpenaristocraţie prebendială", care a distrus agenţii purtători ai condiţiilor de localizare a capitalului" (p. 81). Aceasta, după expresia lui M. Eminescu, a reprezentat „o parte (neofanariotă) a burgheziei româneşti" (p. 82).

Noua pătură, cea fanariotă, „va împinge societatea în suburbia Imperiului, iar odată cu pătrunderea capitalismului în această arie pătura superpusă va deveni din lumpenaristocraţie a Imperiului (pătură clientelară a aristocraţiei imperiale) lumpenburghezie a capitalismului metropolitan (pătură clientelară a burgheziei occidentale), împingînd, astfel, pentru a doua oară, societăţile locale în stare de suburbie a occidentului, civilizat, de data aceasta" (p. 95).

https://biblioteca-digitala.ro

În Principate (autorul utilizează mereu, nejustificat, termenul de Ţări Române), „seria capitalului primitiv", cu totalitatea agenţilor săi, a servit o cauză străină de nevoile, trebuinţele şi interesele reale ale românilor; mînuirea acestui capital a intrat, complet aproape, în mîinile xenocraţiei clientelare. Noile procese istorice se desfăşoară aici în condiţiile unui control foarte redus din partea agentului intern. Agentul capitalului primitiv, prin diverse modalităţi, *pradă* plus produsul şi-l drenează spre exterior. România devenise, aşa cum aprecia Eminescu, un simplu „hotel de tranzit". Rezistenţa moşierimii nu venea din partea vechii clase boiereşti. Practic, aceasta fusese înghiţită de aparatul prebendial fanariot. Ea este opusă de proprietatea *neoiobăgistă,* existentă acum, „interesată de funcţionarea capitalului extravertit" (p. 109—110).

Plecînd de la aceste realităţi, de la faptul că în timpul domniei lui „Carol îngăduitorul" numărul străinilor a crescut enorm, tendinţele prădalnice nemaiîntîlnind rezistenţa „condiţiilor de localizare" (în lipsa şi a unei boierimi istorice locale), autorul subliniază că reacţia a fost doar de natură culturală, realizată de conduitele criticiste (p. 90). În vreme ce seria economică are o orientare capitalistă extravertită (burghezia clientelară a metropolelor), seria conduitelor culturale este introvertită, legată de specificul istoriei acestei arii, „în care societăţile erau ţărăneşti şi unde trebuia conceput un proiect capitalist intern prin care să se poată reduce cît mai mult procesul de scurgere a plus produsului către metropolă". Aici, apare o formă specifică de cultură — *modelul culturilor eroice,* al cărui simbol central este mesianismul naţional. Agentul capitalist autocentrat era puternic ca agent istoric, dar slab ca agent economic. Astfel că reacţia de apărare capătă o configuraţie specială. Ţările române se aflau la mijloc, între cele două tipuri de revoluţie europeană: germană şi franceză. Nefiind o simplă revoluţie ideologică, revoluţia naţională în ţările române ridică individul exemplar la rangul de „profet" cultural al naţiei, de dascăl", „reformator'. Aşadar, aici, pentru prima dată în istoria Europei moderne se forjează modelul culturii în acţiune, al personalităţii culturale implicate într-o acţiune eroică, de ridicare a societăţii ţărăneşti şi de aşezare a acesteia în orizontul unui nou simbol: „misia naţiei" (p. 112).

Aceasta este, practic, esenţa analizei. Celelalte două părţi nu fac decît să exemplifice aceste concluzii, să le dezvolte. În secolul al XIX-lea, demonstrează autorul, mai precis, între 1821 şi 1921, în ţara noastră, „o economie slab dezvoltată în context european... s-a corelat cu o cultură într-un foarte precipitat proces de evoluţie şi inovaţie, în aşa fel încît după 50 ani de de sincronizare cu motivele culturii Europei capitaliste, devine una dintre primele culturi critice europene (începînd, aproximativ, cu anul 1870", p. 116). O cultură eroică, ce a parcurs în 50 ani etapele pe care cultura occidentală le-a parcurs în 400 ani (p. 120). Secolul al XIX-lea românesc, „pe trei pătrimi din întinderea lui (1821—1877)" este, hotărît, „secolul culturii eroice" a cărui primă şi fundamentală înfăptuire istorică a constat în scoaterea societăţii civile româneşti din interegnul fanariot (p. 162). Deci, secolul revoluţiilor este, totodată, „secolul culturii eroice".

Urmărind seria europeană a motivului cultural al „Sanctei messerizzii", autorul arată că aceasta îşi încheie evoluţia într-o expresie a „Santei cetăţi" (motiv al cărui autor este I. H. Rădulescu „omul deplin al culturii eroice româneşti" (p. 220). Cu acest act, cultura românească preia moştenirea culturii occidentale în elementele ei moderne dar îşi urmează propria ei serie, devenind una din primele culturi critice din Europa" (p. 164, 167 şi urm.).

Sincronizarea cu occidentul a fost opera mişcării sociale interne şi nu a „influenţelor ideologiei occidentale" (p. 214). O dată cu M. Eminescu, începe *„avant la lettre"*, seria *culturii critice* în Europa; temele gîndirii lui prefigurează o nouă serie de conduite sociale pentru omul european, teme care şi-au atins punctul lor maxim în mişcarea ideologiilor criticiste şi radicale ale secolului nostru (p. 221). Sociologia lui M. Eminescu „reprezintă momentul din care vor porni toate liniile, toate direcţiile gîndirii româneşti, moderne, indiferent de nuanţe şi interpretări" (p. 235—236). Teoria păturilor superpuse şi a exploatării parazitare este una dintre contribuţiile cele mai importante ale gîndirii sociologice româneşti din epoca modernă (p. 254). Faptul social de la care porneşte teoria lui M. Eminescu este „procesul de imigrare din secolele al XVI-lea, al XVIII-lea, al XIX-lea, în timpul domniei regelui Carol, perioada „cea mai bogată în imigraţiune, sub care populaţiunea străină, care nu vorbeşte nici româneşte măcar, s-a ridicat la un milion" (p. 262). Regimul păturii superpuse, consideră Eminescu, începe cu secolul fanariot şi continuă cu neofanariotismul liberal, aşezat în ţară de „regele Stroussberg" — de capitalul străin" (p. 279). Teoria lui Eminescu, aplicată la realităţile secolului al XIX-lea, este analizată în detaliu, împinsă la ultimele sale consecinţe.

Aşa cum se poate observa, această viziune sociologică, fără să fie nouă, în esenţa sa, este ridicată la rangul de sistem, prin intermediul căruia pot fi interpretate cele două secole

https://biblioteca-digitala.ro

ale istoriei noastre moderne. Firește, trebuie făcută distincție între valoarea teoretică a operei lui I. H. Rădulescu, a teoriei lui M. Eminescu și coincidența lor cu realitatea practică, istorică. Realitatea socială este cu mult mai complexă și în secolul fanariot, mai cu seamă, în a doua jumătate a veacului al XIX-lea. Nu trebuie uitat, totuși, că M. Eminescu a făcut politică conservatoare militantă. Încercarea autorului de a potrivi realitățile românești cu teoria sociologică a marelui nostru poet forțează, oarecum, faptele, înghesuindu-le în patul lui Procust. Rezervele pe care le formulează (p. 99, de pildă) nu sînt suficiente și nici convingătoare. Deceniile în care au fost constituite structurile statului național sînt mult mai complexe, solicită o abordare mult mai nuanțată, nu numai în lumina datelor sociologiei.

Pot fi formulate observații foarte numeroase, de natură să facă obiectul unei noi lucrări ; important de subliniat este faptul că dincolo de pedanteria care-și găsește expresie, mai ales, în considerațiile teoretice prealabile, cartea lui I. Bădescu este o realizare inteligentă, îndrăzneață, care pune numeroase probleme, incită la discuție și reflecție, la abordarea fenomenelor istoriei noastre moderne într-o viziune largă, cuprinzătoare, de natură să corespundă realităților. Prin aceasta, ea se înscrie în rîndul lucrărilor de avangardă, care prevestesc spiritul nou în care trebuie să fie abordate și interpretate faptele istoriei. Este o expresie a forței pe care o deține sociologia atunci cînd depășește cadrul pur teoretic, înscriindu-se în domeniul explicațiilor și al soluțiilor.

Gh. Platon

ION BULEI, *Lumea românească la 1900,* București, Editura Eminescu, 1984 (colecția Clepsidra), 326 p.

Așa cum singur o mărturisește, folosind anul 1900, cumpăna celor două veacuri, drept pretext, utilizînd aceeași modalitate de expunere, ca în cele două excelente lucrări anterioare (*Arcul așteptării, 1914, 1915, 1916,* București, 1981 și *1916 Zile de vară,* București, 1978), apărute la aceeași editură, I. Bulei și-a propus și a reușit, pe deplin, să schițeze „o clipă de istorie".

Fenomenele, faptele și evenimentele de la răscrucea celor două veacuri, esențializate, sînt orînduite, ca într-un puzzle, cu scopul de a reconstitui problematica uneia din epocile cele mai interesante ale istoriei noastre. Înzestrat cu un remarcabil talent scriitoricesc, I. Bulei s-a dovedit, totodată, un subtil și înzestrat istoric. Cartea nu ordonează, doar, fapte și noțiuni ; reconstituie spiritul unei epoci frămîntate de mari probleme sociale și politice, a unei societăți aflate într-o dezvoltare dinamică, cu decalaje ce-i conferă un aspect insolit, în care oamenii se mișcă, manifestînd, adeseori, reacții contradictorii.

Accesibilă publicului larg, doritor de literatură istorică de calitate, cartea lui I. Bulei rămîne, fără îndoială, o lucrare de referință pentru specialiști. Cu un remarcabil spirit de pătrundere și simț al proporțiilor, situarea evenimentelor și a fenomenelor în epocă este realizată cu exactitate și rigoare, fiind însoțită de judicioase observații cu privire la specificul dezvoltării românești, la maniera și consecințele procesului de modernizare, la felul în care și-a găsit expresie în ideologia și în practica politică a vremii.

Titlurile înscrise în fruntea capitolelor sînt relevante cu privire la viziunea în care autorul și-a conceput și realizat lucrarea : *Începe un veac* (ce pune acut problema modernizării), *Începe o criză* (economică dar și a structurilor politice ; se simte nevoia unei formule în acord cu realitățile noului veac, cu ale viitorului), *Erau toate de făcut* (într-o societate dezvoltată dezarmonic, în care liberalismul burghez își păstra șansele de credibilitate) ; *Și între timp* (liberalii și-au întărit pozițiile incluzîndu-i pe *generoși.* Situația complicată pe plan internațional a impus statului român o politică prudentă ; în același timp, națiunea, în întregul ei, își afirmă, deschis, opțiunile) ; *Criza continuă* (în interiorul Partidului conservator, aflat în ireversibilă degringoladă politică) ; *Prin noi înșine* (înscrie pe genericul politic sintagma care rezumă maniera în care liberalii vedeau ieșirea din criză. Este, aceasta, continuarea unei politici de naționalizare, în folosul interesului obștei).

Concluziile cu privire la optimismul și speranțele cu care românii intrau în noul secol încheie o carte originală, scrisă de un istoric înzestrat cu atributele profesionalității.

Gh. Platon

https://biblioteca-digitala.ro